

ЗНАЧЕНИЕТО НА ХИПОКРАТОВАТА КЛЕТВА ЗА ПРИНЦИПИТЕ НА СЪВРЕМЕННАТА МЕДИЦИНСКА ЕТИКА

Веселина Славова

УС „Медицински лаборант“, Медицински колеж, Медицински университет – Варна

THE SIGNIFICANCE OF THE HIPPOCRATIC OATH TO THE PRINCIPLES OF CONTEMPORARY MEDICAL ETHICS

Veselina Slavova

Training and Research Sector of Medical Laboratory Assistant, Medical College, Medical University of Varna

РЕЗЮМЕ

Настоящата статия има за цел да изследва значението на Хипократовата клетва и нейните модификации за съвременната медицинска етика. По тази причина се анализират на първо място принципите на клетвата и влиянието ѝ през вековете, а в последствие – извършените промени в Женевската декларация. Изводът е, че клетвата има деонтологична стойност като лично убеждение на произнасящия, като основа за създаването на съвременните медицински документи и като гаранция пред обществото за изпълнение на поетия дълг.

Ключови думи: Хипократова клетва, Женевска декларация, биомедицинска етика, етични принципи, медицински дълг

ABSTRACT

The present paper aims to explore the significance of the Hippocratic Oath and its modifications, to contemporary medical ethics. Thus, the underlying principles of the Oath and its influence over the centuries shall be first analyzed, followed by the changes made in the Declaration of Geneva. The reached conclusion is that the Oath has a deontological value as a reflection of the personal conviction of the Oath taker, as a basis for creating contemporary medical documents and as a guarantee to society for the fulfilment of the undertaken duty.

Keywords: Hippocratic Oath, Declaration of Geneva, biomedical ethics, principles of ethics, medical duty

Хипократовата клетва се е превърнала в нарицателно за изпълнение на лекарския дълг. В съвременността е претърпяла много модификации и се произнася не само от лекарите, а от всички медицински специалисти. Тя регламентира основните етични принципи за отношенията между медицинско лице, пациент, близките на пациента, съсловие и обществото. Ролята на медицината се мени заедно с промените, които настъпват в науката, културата, социалните отношения, а това налага промени и в обещанието, което медицинските специалисти дават пред обществеността. От древността до наши дни, под формата на клетва, молитва, декларация или споразуме-

ние, професионалистите заявяват своята готовност да изпълняват медицинския си дълг.

Редица изследвания показват, че интересът към полагане на клетва при дипломирането (а в някои университети и при постъпването), е нараснало значително (2,5). Най-често се използва текстът на Хипократовата клетва, след това на Женевската декларация, а има случаи, в които се полагат модификации на двете, създадени от преподаватели по биомедицинска етика в съответните университети. Някои учени считат, че Хипократовата клетва е проява на патернализъм, че поставя акцент върху способностите на лекаря и не дава възможност за избор на пациента. По тази причина има висши училища, които предлагат

на завършващите образци на различни клетви, между които те избират най-подходящата за себе си или им предоставят възможността сами да напишат клетвата си, ръководени от собствените си приоритети и разбирания. С тази практика се зачита правото на медицинския специалист да има своя ценностна йерархия, от която да изхожда при осъществяването на задълженията си (5).

С развитието на научното знание и технологическия напредък, връзката между медицински специалист и пациент не е такава, каквато е била в миналото. В класическия „триъгълник“ на Хипократ (4), в който основните компоненти са лекар, болен и болест се намесват технически и финансови средства, информационни технологии, които възпрепятстват връзката, основаваща се на доверие между медицинския специалист и пациента. Така се появяват въпроси, като например каква е стойността на тази клетва, дали тя представлява само част от ритуала на дипломиране или има същностно значение за облика на бъдещите специалисти, за техните морални качества, за дълга към техните пациенти и колеги; доколко клетвата е източник на деонтологични норми, регулиращи медицинската професия; как може да се обвърже бъдещото професионалното поведение с моралните задължения, поети при дипломирането?

Целта на настоящата статия е да се отговори на въпроса има ли стойност на деонтологичен регламент полагащата клетва и как може да се гарантира нейното прилагане в практиката на бъдещите медицински специалисти.

По своята същност полагаането на клетва е ритуално действие, представляващо обещание, вричане, посвещаване на кауза, надхвърляща личните интереси. Клетвата е обвързана с ценностите на личността и обществото. Заклеващият се поема лична отговорност за даденото обещание. Макар и произнасяна хорова, клетвата на медицинските специалисти е дадена лично от името на всеки един дипломант, в същото време единогласието символизира хомогенност на съсловието, споделянето на едни и същи морални и професионални принципи. Актът на полагаане на клетва е ценностно натоварен – чрез него се ангажира целият морален ресурс на заклеващия се. Не по-малко значим е и мизансценът – тържествената клетва се полага пред свидетели, представляващи авторитет за заклеващите се – близките и преподавателите им, и представители на колегията. Церемониалният характер на полагаане на клетвата предизвиква въпроса как се осъществява преходът от сакралния момент на полагаане на клетвата към прилагането на знанията и уменията при изпълне-

ние на моралния дълг на медицинския специалист? Отговорът може да се търси чрез анализ на Хипократовата клетва и влиянието ѝ върху медицинската етика до наши дни, заедно с настъпилите промени и преработки, произтичащи от развитието на медицинската наука и практиката.

Хипократовата клетва придобива най-голяма популярност в Европа от Средновековието до наши дни. Въпреки че от този период датира и молитвата на Маймонид (113–1204), поради редица причини (по-широко разпространение на гръцката култура, рационалният подход, наложен в европейското мислене, произтичащ от древногръцката философска нагласа, тясна връзка между гръцката наука и схоластиката, припознаването на християнството с утвърждаваните от клетвата принципи) клетвата се превръща в основен регламент на поведението на лекаря и на отношението му към пациента.

Традицията за масово полагаане на Хипократовата клетва при завършване на медицина датира от началото на 19 в. В исторически план е трудно да се определи точно кога придобива този смисъл, който ѝ придаваме днес. Спорно е дали и как се е използвала в древността, дали е създадена от Хипократ. От различните изследвания, посветени на съчиненията на Хипократ и на неговата личност, трудно може да се достигне до единна и неопровержима концепция. Според някои от авторите Хипократовия сборник, съставен от над 60 произведения, не може да бъде свързан с името на Хипократ (3). Твърди се също, че то е произволно сложено, когато корпусът е вписан в регистрите на Александрийската библиотека. Според други, придържащи се към „традиционната“ концепция, Хипократ е автор на най-добрите текстове, а останалите са написани от негови ученици и последователи (8). Но дори и авторството на клетвата да е спорно, значимостта ѝ не е. За това свидетелства фактът, че тя е поставена в началото на Хипократовия сборник, преди всички медицински трактати. Дали Хипократ е този, за когото свидетелстват Платон и Гален, или пък този, за когото пишат Аристотел и неговият ученик Менон, е по-скоро въпрос от историческо значение, който не променя идеята за необходимост от етичен регламент на медицинската професия от древността до наши дни. В този смисъл името на Хипократ се превръща в символ на образцово поведение на медицинското лице както в професионален, така и в етичен аспект, а клетвата има деонтологична стойност – тя е изявление, направено от дълг пред пациента, близките му, колегията и обществото.

Клетвата може да се раздели формално на две части – първата е поемане на ангажимент пред учителя и представлява споразумение за практикуване на професията, а втората описва задълженията на лекаря към пациента.

Тъй като първоначално обучението по медицина се извършва само устно, предавано от баща на син в няколко рода в Древна Гърция, медицината е семейно достояние, обвързано с божествен произход. Хипократ принадлежи към рода на Асклепий, син на Аполон, а изкуството на медицината той усвоява по традиция от своя баща. Поради тази причина клетвата призовава за свидетели божествата Аполон, Асклепий и дъщерите му Хигия и Панацея. По исторически сведения Хипократ е съвременник на софизма, който налага идеята за заплащане на знанието и с това се променя изискването да си член на фамилия, която практикува медицина. При желание и налични средства ученици от други семейства (от аристократичен произход) също могат да изучат медицинското изкуство. Първата част на клетвата е предназначена само за тях, те трябва да гарантират на учителя си и пациентите, които ще поемат, че ще спазват основните принципи на медицината и регламента на отношенията с пациентите. Тя представлява договор между предаващия знанията и този, който ще ги прилага.

Според клетвата учителят се ползва от почитта на ученика, който от своя страна се задължава да разпространява безвъзмездно придобитото знание на децата на учителя, на своите деца и на учениците си, пожелали да усвоят изкуството на медицината срещу заплащане и „на никой друг“. С думите „баща“ и „братя“ се утвърждава близката връзка между членовете на това съсловие, уподобяващо семейство. Въпреки че традицията за предаване на знанията по родова линия е прекъсната, то общността от лекари, обучени в определена школа, се третира като елитарна, затворена и обединена от този договор.

Втората част е посветена на отношенията между лекар и пациент. В нея се утвърждава отдадеността на доброто на пациента, като се подчертават няколко основни принципа: въздържане от действия, които могат да навредят на пациента (интерпретиран по-късно като един от основните принципи на медицинската етика – принцип за ненанасяне на вреда), зачитане на ценността на човешкия живот (забрана за извършване на аборт и евтаназия), милосърдие и състрадание, отказ от злоупотреби с пациента и неговите близки, зачитане на принципа на конфиденциалността.

Отзвукът на Хипократовата клетва е широк. Ако в Древна Гърция тя е достояние само

на представителите на медицинската школа от Кос, а в Римската империя е изцяло пренебрегнат, какъвто и да е регламент за практикуване на професията, то през Средновековието клетвата оказва силно влияние на юдейските (11), на арабските (9) и на европейските лекари (10).

След Втората световна война медицинската общност приема за недостатъчна Хипократовата клетва. С идеята да се въведе един светски регламент на отношенията лекар-пациент и близките на пациента и с цел предотвратяване на бъдещи злоупотреби с живота и здравето на хората, през 1948 г. тя е преработена в Женевската декларация (на френски и английски подзаглавието Хипократова клетва се запазва, с което се подчертава приемствеността в двата документа). Създаването на декларацията се налага от извършените престъпления по време на войната под формата на експерименти с хора, нарушаващи общочовешките етични принципи и норми на поведение, затова за разлика от Хипократовата клетва се поема отговорност не само пред пациента, а и пред цялото човечество.

Замисълът на Световната медицинска асоциация е да се осъвремени и уеднакви етичната практика за всички лекари. С динамиката на отношенията между медицинските професионалисти и пациентите се налагат и постоянни промени на Женевската декларация. Изменения са правени през 1968, 1983, 1994 и 2017 г., а редакции – през 2005 и 2006 г. Едно от допълненията през 1968 г. е по отношение на медицинската тайна, която трябва да се пази и след смъртта на пациента. През 1994 г. и 2005 г. са направени допълнения на текста, които придобива следния вид: „няма да позволя възраст, заболяване и увреждане, вяра, етнос, произход, пол, националност, политическа принадлежност, раса, сексуална ориентация или социално положение или каквито и да е други фактори да застанат между моя дълг и моя пациент“, с което декларацията се противопоставя на всеки възможен вид дискриминация.

С последните изменения от 2017 г. се определя като основно допълнението, че лекарят трябва да зачита автономността и достойнството на пациента. Всички текстове, свързани с правата на пациента, са изместени в началото на декларацията, за да се подчертае неговата значимост в процеса на лечението. Нов е текстът, отнасящ се до задължението на лекарите да се грижат за своето здраве, за да подсигурят по-висок стандарт на лечение за пациентите си. Специално внимание е обърнато на реципрочното отношение между учител и ученик, тъй като в текста от 2006 г. се акцентира на отношението на ученика към учителя, но не и обратното. Така текстът гласи: „Аз ще

отдавам на моите учители, колеги и студенти уважението и благодарността, които заслужават“. Заменени са асоциациите с фамилни отношения, като се премахва изявлението „Моите колеги ще ми бъдат „сестри“ и „брата“ (12,13).

Постоянно налагащите се промени в декларацията карат скептиците да не приемат деонтологическата ѝ стойност. Обвързаността на медицинската наука с технологиите, превръщането ѝ в скъпоструваща дейност, намесата в отношенията между лекар и пациент на държавни и неправителствени организации възпрепятстват изграждането на доверие между медицинското лице и пациента и формализират техния диалог. Всичко това, като и престъпленията и злоупотребите от следвоенния период, изискват въвеждането на декларации и кодекси за етично поведение. Медицинската професия в наши дни е една от най-строго регламентираните и контролираните професии. Няма друга епоха, в която да има толкова много документи, регулиращи медицинската наука и практика. Такива са: Нюрнбергски кодекс (1947), Обща декларация за правата на човека (1948), Декларация от Хелзинки (1964 г.), Декларации от Токио (1975 г.), Венеция (1983), Хонконг (1989), Международен кодекс на медицинската етика от 1949 г. на СМА и др. Въпреки доказаната стойност на тези документи, клетвата има своето място не само като ритуално действие, а и като дълбоко лично убеждение, като морален ангажимент, поет пред обществото. „Тази еволюция на полагането на клетвата свидетелства за нарастващото осъзнаване на социалната обвързаност между лекар, пациент и общност“ (1).

За да има стойност полагането на клетвата, би следвало то да не е еднократен церемониален акт, оставащ в миналото като спомен, а трайно убеждение, затвърждавано в годините на обучение и на практикуване на медицинската професия. За целта медицинските специалисти трябва да имат дискусии с колегиата за обсъждане на спорни етични казуси от практиката, да имат възможност за обучение и доразвиване на знанията си не само в областта на медицината, а и на биомедицинската етика, която става неотделима част от практиката на съвременните специалисти. Да има повишено участие на консултативните органи, които обезпечават с етична аргументация по спорни от морална гледна точка казуси.

ЛИТЕРАТУРА

1. Crawshaw R S, Link C. Evolution of form and circumstance in medical oaths. *West J Med.* 1996 May; 164(5): 452–456, p. 455.

2. Crawshaw R S, Foster B A, Iles-Shih M, Stull J. The uses of medical oaths in the twenty-first century. *Pharos Alpha Omega Alpha Honor Med Soc.* 2016 Spring; 79(2):20-5.
3. Edelstein L. *The Hippocratic Oath: Text, Translation, and Interpretation.* Baltimore: Johns Hopkins Press, 1943.
4. Gourevitch D. *Le triangle hippocratique dans le monde gréco-romain. Le malade, sa maladie et son médecin.* Rome: Ecole française de Rome, 1984. 584 p. doi: <https://doi.org/10.3406/befar.1984.1211>
5. Green B. Use of the Hippocratic or other professional oaths in UK medical schools in 2017: practice, perception of benefit and principlism. *BMC Res Notes.* 2017 Dec 29;10(1):777. doi: 10.1186/s13104-017-3114-7. PMID: 29284529; PMCID: PMC5747024.
6. Hurwitz B, Richardson R. Swearing to care: the resurgence in medical oaths. *BMJ.* 1997 Dec 20;315(7123):1671-4. doi: 10.1136/bmj.315.7123.1671. PMID: 9448537; PMCID: PMC2128010.
7. Jouanna, J. *Le serment hippocratique: sa signification dans l'enseignement et l'éthique médicale au passé et au present-Summary.* Athens Dialogues. 2010. Science and Ethics. Period Two. <http://athensdialogues.chs.harvard.edu/cgi-bin/WebObjects/athensdialogues.woa/wa/dist?dis=45>.
8. Leven Karl-Heinz. *The Invention of Hippocrates: Oath, Letters and Hippocratic Corpus.* In: Trohler, Ulrich; Reiter-Theil, Stella, editors. *Ethics Codes in Medicine: Foundations and Achievements of Codification since 1947.* Brookfield, VT: Ashgate Pub.; 1998: 3-23.
9. Levey, M. *Medical Deontology in Ninth Century Islam,* Science History Publications New York; 1977, p.129-144.
10. MacKinney L. Medical ethics and etiquette in the early Middle Ages: the persistence of Hippocratic ideals. *Bulletin of the history of medicine.* 1952 Jan-Feb; 26(1): 1–31. PMID: 14905088
11. Sachs Régis-Nessim. *Médecins juifs du Xe au XVIIe siècle,* Paris, L'Harmattan, 2014, p.9
12. Wiesing U., Parsa-Parsi R. *L'Association médicale mondiale a révisé la Déclaration de Genève,* Bull Med Suisses. 2018;99(08):06391, DOI: <https://doi.org/10.4414/bms.2018.06391>
13. World Medical Association. *Declaration of Geneva.* London: WMA, 2017 <https://www.wma.net/policies-post/wma-declaration-of-geneva/>

Адрес за кореспонденция:

доц. Веселина Славова, д.ф.
 Медицински колеж – Варна,
 бул. „Цар Освободител“ 84
 e-mail: veselina_slavova@abv.bg